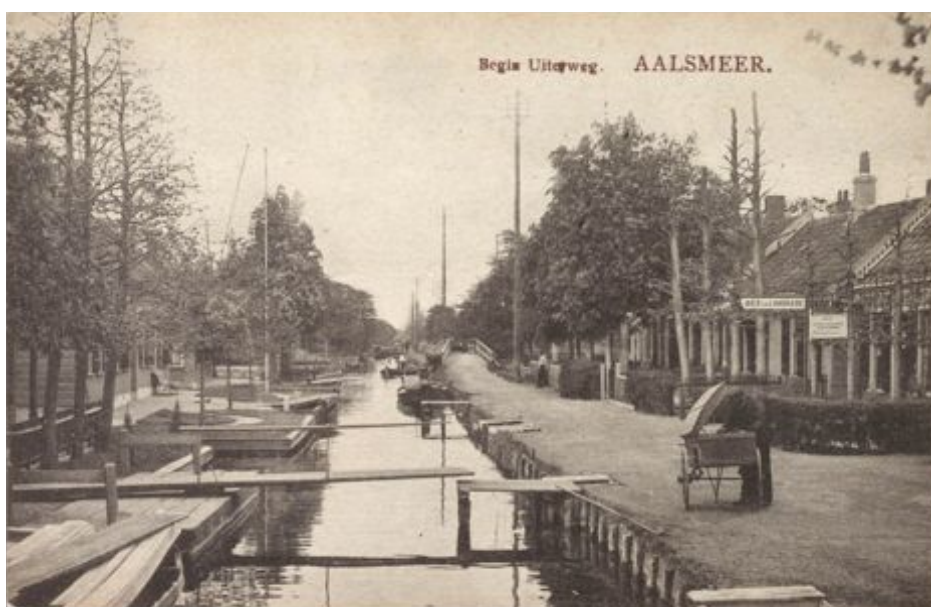

Waardstelling beschermd dorpsgezicht gemeente Aalsmeer

De ontginningsbasis

De Uiterweg c. 1920 en 2012

blad 2

Inhoud

- 3. Beschermd Dorpsgezicht
- 4. Inleiding
- 5. Ontstaan en ontwikkeling
- 8. Huidig ruimtelijk karakter
- 11. Nadere typering van te beschermen waarden
- 11. Begrenzing
- 13. Waardering
- 14. Toekomstige ontwikkelingen
- 15. Bronnen
- 15. Colofon
- 15. Noten bij de tekst

Beschermd Dorpsgezicht

Nederland kent meer dan 400 door het rijk aangewezen beschermde stads- en dorpsgezichten. De wettelijke grondslag hiervoor ligt in artikel 35 van de Monumentenwet 1988. Deze Monumentenwet omschrijft beschermde stads- en dorpsgezichten als ‘Groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden.’ⁱ

De gemeente Aalsmeer heeft in haar erfgoedverordening 2010 in artikel 12A geregeld dat er eveneens beschermd dorpsgezichten aangewezen kunnen worden. De Stichting Oud Aalsmeer en de Stichting KCA hebben al in 2008 een voorstel ingediend om tot een aanwijzing van beschermde dorpsgezichten in de gemeente te komen, met als doel om het historisch karakter van Aalsmeer, in elk geval deels, te behouden.ⁱⁱ

In 2011 heeft het Bureau Landzij in opdracht van de gemeente een *Globale Cultuurhistorische Analyse* gemaakt waarin een aantal gebieden als potentieel beschermd dorpsgezicht zijn beschreven.ⁱⁱⁱ In dit rapport zijn de geografische ondergrond, historische ontwikkelingen en cultuurhistorische karakteristieken van de gemeente in hoofdlijnen beschreven en zijn procesaanbevelingen gedaan.

De bedoeling van een beschermd dorpsgezicht is dat de hoofdstructuur van het gebied in stand blijft, en dat de functionele ontwikkeling in hoofdlijn blijft aansluiten op de historische ontwikkeling. Het doel van een aanwijzing is niet om het gebied te ‘bevriezen’ of ‘op slot te zetten’. Niet alle individuele panden in het gebied zijn per definitie beschermd als gemeentelijk of rijksmonument. In het dorpsgezicht *De Ontginningsbasis* staat wel een aantal panden met de status van gemeentelijk of rijksmonument. De bescherming van het dorpsgezicht heeft tot doel om ontwikkelingen en veranderingen aan gebouwen, beplanting of de openbare ruimte in het beschermde gezicht meer bewust te doen toetsen aan de historische karakteristieken van het cultuurhistorisch waardevolle gebied. Het toetsen van de ontwikkelingen in een beschermd dorpsgezicht is bij uitstek maatwerk, waarbij de lokale cultuurhistorische waarden meegewogen worden bij de beoordeling van een aanvraag voor een omgevingsvergunning.

Deze waardestelling van het dorpsgezicht *De Ontginningsbasis* omvat een beschrijving van de historische ontwikkeling van het gebied, waarna de belangrijkste identiteitsbepalende elementen en functies worden benoemd die in het bestemmingsplan gewaarborgd dienen te worden om het karakter van het gebied te beschermen.

blad 4

Inleiding

Het beschermde dorpsgezicht *De Ontginningsbasis* gaat over het begin van de Uiterweg. Het beschermde gedeelte vormt het begin van een lang lint van oorspronkelijk meest agrarische bebouwing met daarachter lange, smalle kavels tot aan het water dat aan weerszijden loopt: de ringvaart aan de noordkant en de plassen aan de zuidzijde.

Met zijn lange, smalle kavels, de doorzichten naar achterliggende waterpartijen, de sloot die nog aan één zijde langs de weg loopt, de vele eenvoudige bruggetjes, de smalle berm en de overvloedig groene tuinen rond de vrijstaande bebouwing is het een karakteristiek stuk Aalsmeer. Dit deel is exemplarisch voor de lintbebouwing zoals die meer in Aalsmeer voorkomt. Aan het begin van de Uiterweg bevindt zich een concentratie van beschermd rijksmonumenten. Door het geheel als beschermd dorpsgezicht aan te wijzen, worden het straatbeeld en de bijzondere structuur van het bebouwingslint met lange kavels en waterpartijen zeker gesteld voor de toekomst.

Op een satellietfoto is goed zichtbaar hoe de dichtbebouwde dorpskern vanaf de grens van de Dirk Baardsebrug over de Brandewijnsloot vrij abrupt overgaat in de meer landelijke structuur van het bebouwingslint.

Ontstaan en ontwikkeling

Het ontstaan van het landschap

De basis voor wat nu Aalsmeer heet, ligt in het principe van de veenontginningen. Het veen was in dit gebied in de loop van vele eeuwen ontstaan dankzij de vochtige omstandigheden van klimaat en bodem, waardoor plantenresten niet geheel vergaan. In de middeleeuwen was het landschap een wildernis van bossen vol wilgen en elzen. Op de veengrond werden rond 1100 de eerste langgerekte kavels uitgemeten en zo werd het gebied ontgonnen, geschikt gemaakt om het te bewonen en bewerken.

De naam Alsmar werd voor het eerst genoemd in 1133 in een acte waarin werd vastgelegd dat het gebied in bezit kwam van de Abdij van Rijsburg. De eerste ontginningen zijn deels weer in het water verdwenen omdat de Haarlemmermeer steeds maar uitbreidde en daarbij grote stukken land opslokte - het werd dan ook de Waterwolf genoemd. De oudste bebouwing en landbouwgrond van Aalsmeer is toen waarschijnlijk in zuidoostelijke richting verplaatst, weg van de oevers van de Haarlemmermeer. Daarna kreeg het dorp Aalsmeer zo'n beetje de vorm die nog herkenbaar is in de lange linten van boerderijen en vrijstaande huizen aan smalle wegen met daar achter de heel diepe kavels, onderling gescheiden door rechte sloten.

Al vroeg is in dit gebied veen gewonnen om dat te gebruiken als turf, als brandstof. Vóór de zestiende eeuw groef men het veen af tot dat het grondwater was bereikt, daarna kon men met behulp van een baggerbeugel dieper gaan, waardoor er plassen ontstonden nadat het veen was weggehaald. Eilandjes en andere overgebleven stukjes land dienden doorgaans als legakker om de bagger te laten drogen tot het als turf bruikbaar was. De plassen breidden zich verder uit doordat de oevers niet goed beschermd waren tegen het klotsen van het water.

Het winnen van de turf was in de vroege negentiende eeuw afgelopen. Maar tegen die tijd was al een belangrijk deel van het land verdwenen door de vervening. Zo waren de Oosteinderpoel, Schinkelpoel, Hornmeer, Legmeer en de Westeinderplassen ontstaan. Landbouwgrond was daardoor schaars geworden en werd steeds intensiever gebruikt als kwekerij. Voor de snelle groei van Amsterdam leverden de Aalsmeeders turf, groenten, fruit, bomen en heesters die in vorm geknipt werden voor de tuinen van de Grachtengordel en de buitens van Amsterdammers. Veel inwoners leefden bovendien van de visserij.

Kwekerijen, lintbebouwing

Vanaf de zeventiende eeuw werden de eerste veenplassen drooggemalen. De Stommeer werd in 1650 drooggelegd, de Hornmeer in 1674. In 1852 werd de grote Haarlemmermeer ingepolderd, daarna volgden nog de Schinkelpoel, de Oosteinderpoel en de Legmeer. Voor de droogmaking van de Westeinderplas zijn al vanaf de zeventiende eeuw plannen gemaakt, maar deze gingen niet door. In de negentiende eeuw kwam opnieuw een plan voor droogmaking op, maar dat werd door het Ministerie van Defensie tegengehouden omdat het water voor de aanleg en verdediging van de Stelling van Amsterdam strategisch van groot belang was.^{iv} Van de Stelling van

Amsterdam zijn dan ook een aantal onderdelen in Aalsmeer en omgeving gerealiseerd, zoals onder meer het Fort bij Kudelstaart aan de Westeinderplas en de Vuurlinie van de Westeinderplas naar Uithoorn. Een vroeg twintigste-eeuws plan voor inpoldering van de Westeinderplas ging vanwege financiële problemen niet door en omdat inmiddels de watersport was opgekomen als belangrijke inkomstenbron besloot de gemeente in 1921 de Westeinderplas als water in stand te houden.

Toch was, met de vele droogleggingen in de omgeving, de visserij een veel minder voor de hand liggend beroep geworden. Het verbouwen van bomen, planten, bloemen en fruit nam toe, in de loop van de negentiende eeuw beleefde de aardbeienteelt zijn hoogtepunt omdat dat een gewas was dat goed samenging met de boomkweek. Zo groeide de aardbei uit tot belangrijk lokaal symbool. Aalsmeer kent een Aarbeien sloot en een Aardbeienbrug en de kleuren zijn in het wapen van Aalsmeer verwerkt.

Langs de Uiterweg waren veel kwekerijen gehuisvest, waarvan het patroon van langgerekte kavels met het hoofdgebouw aan de smalle straat nog duidelijk herkenbaar is. Aan het begin van de Uiterweg staat een aantal boerderijen die samen het markante begin van dit lint vormen. De boerderij van het Zuid-Hollandse type op nummer 32 is in 1825 gebouwd door Joost Timmers, een meestertimmerman. Het zomerhuis daarbij is gebouwd van de restanten van de oude boerderij. Achter deze boerderij ligt sinds 1978 de Historische Tuin.^v Met name binnen de Stichting Oud Aalsmeer werd gepleit voor de bescherming van een aantal facetten uit de Aalsmeerse tuinbouwhistorie door de oprichting van een historische tuin. In 1982 werd de Historische Tuin opengesteld voor publiek en in 1995 werd het Tuinbouwmuseum geprivatiseerd. Bij het dorpsgezicht horen ook nummers 28-30, 34 (het bijenhuis) en nummer 9-15. Uiterweg 9 is een woonhuis naar ontwerp van architect W. Maarse uit 1926. Dit huis doet sterk denken aan de architectuur van de bekendere architect Berghoef; reden dat het vakblad *Bouwkundig Weekblad Architectura* het in 1929 ten onrechte aan Berghoef toeschreef.^{vi} De bebouwing aan het begin van de Uiterweg is afwisselend en het stamt uit verschillende perioden. De Baardsebrug was tot de Tweede Wereldoorlog van hout, daarna is die door een stenen brug vervangen. De doodlopende Uiterweg is verbreed ten koste van de sloot, maar het principe is gelijk gebleven: een smalle weg met een sloot en eenvoudige bruggen naar de woningen aan de overzijde.

Impressie van de kwekerijen aan de Uiterweg voor de droogmaking van de Haarlemmermeer, getekend door Jan J. Bosma in 1937. Rechts: De lange Brandewijnsloot die langs de huidige Historische Tuin loopt, in 1950

Kaart uit 1868: de Haarlemmermeer en Stoommeer zijn drooggelegd, duidelijk herkenbaar is het bebouwingslint langs de Uiterweg. Rechts: kaart van 1905 waarop de langgerekte kavels langs de Uiterweg goed zichtbaar zijn.

Het begin van de Uiterweg gezien richting de Dirk Baardsebrug, rechts het pand van architect Maarse, 1932

Bebouwing langs de Uiterweg: nummers 15 en 28

Historische Tuin vanaf het Praamplein

De Historische Tuin aan de Uiterweg; de kas van de Historische Tuin vanaf de Brandewijnsloot en het gehele perceel op een satellietfoto

Huidig ruimtelijk karakter

Bebouwing

Het beschermd dorpsgezicht *De Ontginningsbasis* omvat het noordoostelijke uiteinde van het doodlopende lint van de Uiterweg met daarlangs losstaande gebouwen op heel diepe percelen, waar de bijgebouwen zoals schuren en kassen zicht op bevinden. Er is een duidelijke hiërarchie

tussen de hoofdgebouwen en de eenvoudiger en lager bijgebouwen. Tussen de percelen door is regelmatig een doorkijk mogelijk op sloten die daar lopen.

Het enige gehele kavel dat tot het beschermde gezicht behoort is het langgerekte kavel van de Historische Tuin met de sloot die daarlangs loopt vanaf de ringvaart tot onder de Uiterweg door. De bebouwing bestaat uit vrijstaande, afwisselende gebouwen in meest traditionele materialen als baksteen, hout en dakpannen. De Uiterweg 15, 28/30, 32 en 34 zijn beschermde rijksmonumenten, Uiterweg 9a is als gemeentelijk monument eveneens beschermd. Over de Brandewijnsloot ligt de Dirk Baardsebrug.

Openbare ruimte, groen en water

Dit karakteristieke stuk van de smalle Uiterweg heeft aan één zijde een sloot met daarlangs een grasstrook. Aan de noordzijde van de straat loopt een stoep. De erfscheidingen bestaan over het algemeen uit hagen, waarvan sommige lager dan een meter.

Water speelt een belangrijke rol in dit dorpsgezicht, het werkt structurerend en beeldbepalend. Het water van de ringvaart loopt aan de noordkant van het kavel van de Historische Tuin, de Brandewijnsloot loopt er langs, en de sloot langs de Uiterweg is beeldbepalend. Tussen de percelen lopen ook sloten die op veel plekken zichtbaar zijn, zeker in de winter als de begroeiing wat minder dicht is.

De vele bruggen dragen bij aan het karakteristieke Aalsmeerse beeld, zoals de Dirk Baardsebrug en de sobere particuliere bruggen over de sloot.

Bepanting vormt weliswaar een gezichtbepalende rol in dit beschermd dorpsgezicht, maar bestaat behalve de berm uit de bomen, hagen en beplanting in particuliere tuinen aan de Uiterweg. De Uiterweg kent geen straatbomen.

Relaties met omgeving

De gebouwen aan het begin van de Uiterweg maken deel uit van het lange, oude lint van agrarische bebouwing aan de Uiterweg die zuidwestwaarts loopt. Na de dorpskern wordt het lint eigenlijk in noordoostelijke richting voortgezet in de Oosteinderweg.

De ringvaart vormt de connectie met de Haarlemmermeer, waar hij omheen loopt.

De Ringvaart

De Uiterweg van de Dirk Baardsebrug in 1948; de brug vanaf het water in 1940

De Historische tuin vanaf de Uiterweg; de Uiterweg

Nadere typering van te beschermen waarden

De Uiterweg is een smalle, eenvoudige weg met een prominente sloot er langs waarover eenvoudige bruggen (vroeger planken) toegang verschaffen tot de woningen aan de zuidzijde van de weg. Tussen de sloot en de weg bevindt zich een grasstrook.

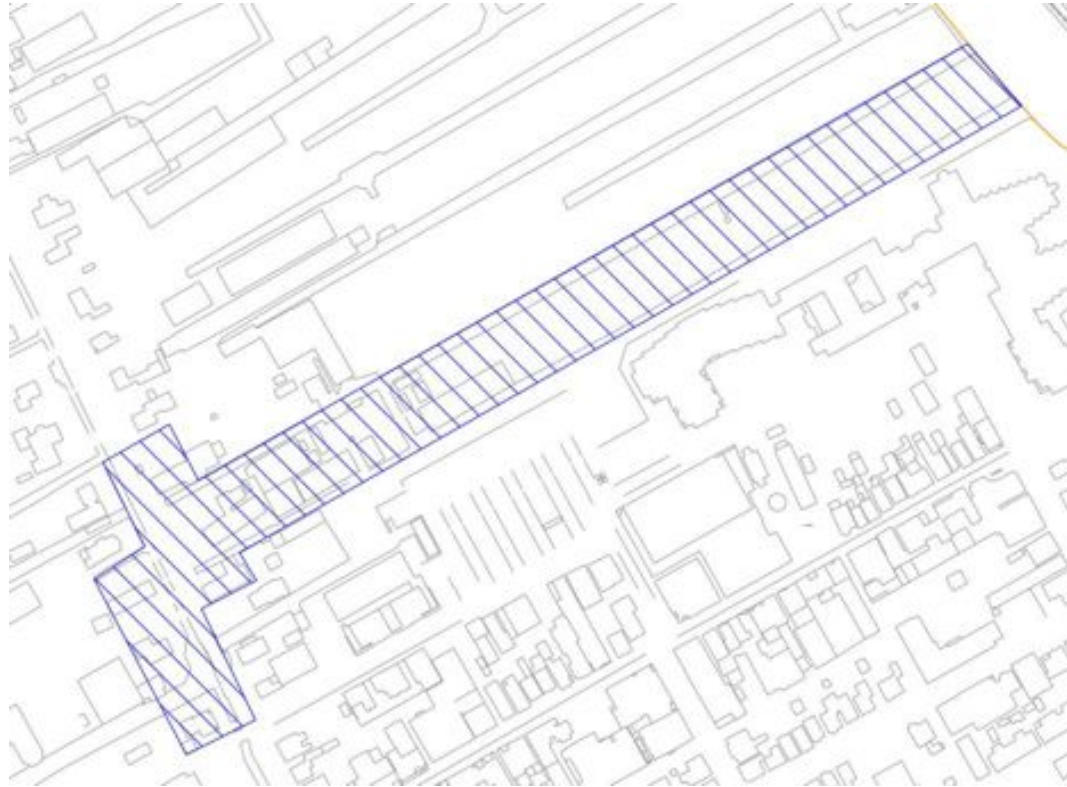
Langs de weg bevinden zich vrijstaande, van oorsprong agrarische gebouwen op heel diepe percelen, de percelen worden doorgaans onderling gescheiden door sloten die soms vanaf de weg waarneembaar zijn. De tuinen zijn over het algemeen rijk begroeid. Erfscheidingen zijn laag en worden door hagen gevormd. Bijgebouwen zijn ondergeschikt aan de hoofdgebouwen in vormgeving en maat.

Begrenzing

Het beschermd dorpsgezicht *De Ontginningsbasis* bestaat uit het noordoostelijke uiteinde van een lang lint van agrarische bebouwing dat heel karakteristiek is voor de gemeente. De waarde zit mede in de lengte van het gehele lint van het zuidwestelijke uiteinde van de Uiterweg tot het noordoostelijke eind van de Oosteinderweg, maar dit stukje aan de dorpse zijde van de Uiterweg kan exemplarisch genoemd worden voor de hele lange structuur.

De gehele Historische Tuin, inclusief het kavel tot aan de ringvaart behoort tot het beschermde dorpsgezicht *De Ontginningsbasis*, evenals de Brandewijnsloot die er langs loopt. Aan de Uiterweg behoren de weg en sloot, de erfscheidingen en de voorzijden van de panden nummers 28-34 en 9-15 tot het gezicht (met de voortuinen), alsmede de Dirk Baardsebrug.

De precieze begrenzing van het beschermd dorpsgezicht wordt aangeduid op de begrenzingskaart:

Waardering

Cultuurhistorische waarde

Het beschermde dorpsgezicht *De Ontginningsbasis* heeft lokale cultuurhistorische waarde omdat het een oud voorbeeld is van de manier waarop van oudsher dit gebied is ontgonnen. De Historische Tuin op deze plek heeft grote cultuurhistorische waarde vanwege de instandhouding van de kwekerijtraditie waar Aalsmeer wereldberoemd om is geworden.

Stedenbouwkundige waarde

Het beschermde dorpsgezicht is deel van de heel lange structuur van linten van de Uiterweg en aan de andere kant de Oosteinderweg waarlangs aan weerszijden diepe, smalle kavels gelegen zijn met van oorsprong meest agrarische bebouwing. Deze structuur, min of meer parallel aan de ringvaart om de Haarlemmermeer, is van grote lokale stedenbouwkundige waarde en heel karakteristiek voor de streek.

Openbare ruimte en groenstructuur

De Uiterweg is een karakteristieke weg met zijn relatief smalle profiel, de smalle berm en de sloot er langs. Alles in het profiel is van oorsprong uiterst eenvoudig en sober vormgegeven. De verschillende kleuren asfalt voor fietspad en weg verstoren dit beeld enigszins, maar de eenvoud van de weg is nog altijd beleefbaar.

Water is van beeldbepalend belang voor dit dorpsgezicht in de vorm van ringvaart en sloten in diverse afmetingen. Het groene karakter van de particuliere tuinen speelt in dit beeld eveneens een cruciale rol.

Bebouwing

De bebouwing aan de Uiterweg bestaat uit een aantal beschermde monumenten en de panden daar omheen. Deze meest agrarische- en woongebouwen hebben evidente architectuurhistorische waarde, en het samenstel van al deze gebouwen met hun bijgebouwen, de smalle weg, het water met bruggetjes en het groen vormt daarbij nog een duidelijke meerwaarde.

Toekomstige ontwikkelingen

Het lint van de smalle Uiterweg met dwars daarop langgerekte, rijk beplante percelen waarop losse gebouwen staan is mede zo karakteristiek omdat de weg met de berm en de sloot zo smal is en het water op veel plekken zichtbaar is. De doorzichten tussen de erven zijn daarbij van betekenis, omdat zij zicht bieden op water in allerlei verschijningsvormen: van smal slootje tot soms even een blik op de plas.

De bebouwing is eenvoudig en, in architectonisch opzicht, sober en doelmatig: boerderijen en eenvoudige woningen met bijgebouwen in een ontspannen afwisseling. De maat en schaal zijn van groot belang, en het feit dat de panden vrij op diepe, groene kavels staan. De gebouwen die hier eventueel bij zouden komen in de toekomst zouden zich in de karakteristiek van de bestaande architectuur moeten voegen: eenvoudig, maar zorgvuldig, overigens zonder per definitie historiserend te hoeven zijn.

De essentie van de ruimtelijke karakteristiek van de Uiterweg ligt in de afwisselende bebouwing met de doorzichten naar het water, een gevarieerde (dubbele) kamstructuur. Toekomstige ontwikkelingen dienen met name deze losse, maar tegelijk zeer herkenbare hiërarchie te respecteren. Het gaat bij eventuele (vervangende) nieuwbouw niet om het realiseren van architectonische hoogstandjes, maar eerder om het respecteren van de landschappelijk-stedenbouwkundige dominantie van de dwarsrichting die doorzichten biedt op het water. Kassen en schuren staan in principe altijd dwars op het lint en zijn relatief smal. De langgerekte dwarskavels dwingen een kleine 'korrel' af.

Bronnen

Literatuur en rapporten

- Hans Alderen en Jan Willem de Wijn, *Reis door de tijd. Aalsmeer, Kudelstraat en Calslagen door de eeuwen heen. Aalsmeerse Historische reeks nr. 4*, Aalsmeer, 2004
- Corn. Buis, *Aalsmeer, van mensen en dingen deel III*, Aalsmeer, 1990
- C. Gras, R. Kersbergen, *Atlas van historische topografische kaarten Noord-Holland, 1894-1923*, Landsmeer, 2003
- M.J. 't Hart, *Aalsmeer, beknopte geschiedenis van een opmerkelijk dorp*, Aalsmeer, 1992
- Ad de Jonge, Piet van der Meulen, Wim Roodenburg, *Oud Aalsmeer in onbekende foto's, deel I*, Aalsmeer, 1997
- Ad de Jonge, Piet van der Meulen, Wim Roodenburg, *Oud Aalsmeer in onbekende foto's, deel II*, Aalsmeer, 1999
- Twan Jütte, Frederik Groos, Leo Kiep e.a., *Welstandsnota Aalsmeer*, Aalsmeer, 2009
- Henk van Leeuwen, 'Verenigingsgebouw Watersportvereniging Nieuwe Meer, *Oud Nuus*, nr. 131, augustus 2003, p. 19
- Sociografisch bureau, 'Moderne monumenten', *De Meerlanden, Aalsmeer, Haarlemmermeer, Uithoorn, 3^e en 4^e kwartaalbericht 1985*, Hoofddorp, 1985
- Stichting Oud Aalsmeer en Stichting KCA, *Beschermde dorpsgezichten in Aalsmeer, voorstel*, 28 februari 2008
- J.S. Visser, Bureau Landzij, *Gebroken landen, geheelde gronden. Globale cultuurhistorische analyse (CHA) Gemeente Aalsmeer. Landschapsgeschiedenis en aanzet voor deelgebieden en beschermde dorpsgezichten*, 17 november 2011
- J.M. Wentzel, *Aalsmeer in oude ansichten*, Zaltbommel 1969

Overige bronnen

- Beeldbank van het Noord-Hollands Archief

Colofon

2013, WZNH commissies voor ruimtelijke kwaliteit

Dorine van Hoogstraten met medewerking van Frederik Groos.

Noten bij de tekst

ⁱ Tekst Monumentenwet 1988, artikel 1f

ⁱⁱ Stichting Oud Aalsmeer en Stichting KCA, 2008

ⁱⁱⁱ Visser, Bureau Landzij, 2011, p. 81-90

^{iv} Visser, Bureau Landzij, 2011, p. 45

^v Informatiebord Oud Aalsmeer bij nummer 32: 'Dahlia Maarse; De Jonge, Van der Meulen, Roodenburg, 1999, p. 32

^{vi} Sociografisch Bureau, 1985, p. 104